

Sükösd Miklós

Csernobil és a cenzúra

Nukleáris válságkommunikáció kontra pártállami médiarendszer Magyarországon a Kádár-korszakban

Több szempontból is fontos és továbbgondolásra készítő tanulmányt közölt a csernobili katasztrófa hazai sajtó-bemutatásáról Kékesdi-Boldog Dalma a Médiakutató 2018. nyári számában.

Az írás, amelynek címe „Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikai egy rendkívüli esemény tükrében: A csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban”, több területen is reflexiót igénylő elméleti felvetéseket, illetve új empirikus megállapításokat tartalmaz. 1. A Kádár-rendszer sajtóirányításával kapcsolatban felveti a rendszerszintű jellemzés, valamint a váratlan eseményekhez való rugalmas alkalmazkodás és ehhez kapcsolódóan a rendszerszintű változás kérdését. 2. Úttörő empirikus eredményeket közöl a csernobili atomkatasztrófa magyarországi sajtó-bemutatásáról a Népszabadság 1986-os cikkeinek elemzése alapján. 3. Elméleti szinten tematizálja a médiarendszer és a politikai rendszer egymásra hatásának és a változásuk dinamikájának kérdését: melyik hat melyikre?

Az alábbiakban e három fontos területre reflektálok, végül a környezeti kommunikáció és a hazai nukleáris diskurzusok néhány Csernobiltól máig jelenlevő kérdését említem meg – a fogalmi tisztázás és a pozitív, új eredményeket hozó eszmecsere reményével.

A Kádár-rendszer médiarendszere: a szovjet kommunista modell helyi, nemzeti változata

A tanulmány Siebert, Peterson és Schramm *A sajtó négy elmélete* (1956) című klasszikus munkájával indít, és leszögezi: a Kádár-rendszerben „[a] magyar tájékoztatáspolitikai rendszer működése a tekintélyelvű sajtómodellen alapult” (51. o.). Ez azonban nem pontos. Sieberték tipológiája négy sajtóelméletet – és tágabb értelemben véve az ezt megtestesítő négy médiarendszert – különböztet meg: a) a tekintélyelvű, b) a libertárius, c) a társadalmifelelősség-vállaló és d) a szovjet-kommunista típust. Ha ezt a négyes tipológiát vesszük elméleti alapul, akkor a magyar médiarendszer a szovjet kommunista típusba tartozott Rákosi Mátyás és a Magyar Kommunista Párt/Magyar Dolgozók Pártja hatalomátvételétől, a kommunista egypártrendszer kiépítésétől, 1948-tól egészen a Kádár-rendszer felbomlásáig, a demokratikus átmenet kezdetéig, 1988-ig (az 1956-os forradalom időszakának kivételével).

Ebbe a típusba tartozott a médiarendszer pártállami kontrollja, egypárti irányítása, a főszerkesztők pártnömenklátúra alapján történő kinevezési rendszere és a média monopolizált állami és párttulajdona miatt. Ide tartozott, mert a sajtó marxi-lenini elméletre visszamenő szovjet kommunista elmélete alapján a magyar tömegkommunikációs rendszer alapvető feladata a korszakban a kommunista rendszer propagálása, fenntartása és szolgálata volt. A média intézményrendszere a pártállam intézményrendszerébe illeszkedve, annak népszerűsítőjeként és legitimálójaként működött. Ennek megfelelően a média többszintű, komplex cenzúrendszere alapján üzemelt a strukturális (kizárólagos tulajdoni) szinttől a pártállami főszerkesztői kinevezéseken és a szóbeli és írásbeli párt-útmutatásokon át az újságírói öncenzúra gazdag kultúrájáig (Takács 2005).

Az 1948 és 1988 közti nyilvánosságban a teljes korszakban tilos maradt a rendszer alapvető ideológiai kritikája. Ugyanígy tiltott volt az egypártrendszer (a kommunista párt vezető szerepe) kritikája és a Szovjetunió által vezetett kommunista szövetségi rendszer – s benne Magyarország tagsága – (vagyis Európa hidegháborús kettéosztása, a jaltai rendszer) megkérdőjelezése. Ezen alaptabuk körül az állandó és változó tabuk széles köre sorakozott – a pártállami vezetők személyétől a legtöbb szakpolitikai döntésen át a napi ügyekig – a korszak médiagyakorlatában. A *propaganda* és a *cenzúra* maradt fennállása során a szovjet kommunista médiarendszer két alapelve.

A kommunista világrendszer egyes régióinak és államainak médiarendszerei e sajtófilozófia különböző fajtáit tesztítették meg: változatokat jelentettek egy témára. Ebbe a családba tartoztak eredeti modellként a szovjet – ezen belül a központi állami, illetve a szovjet tagköztársaságokban működő – médiarendszerek. A második világháború után, a hidegháború időszakában ide tartoztak a közép- és kelet-európai – keletnémet, lengyel, csehszlovák, román, bolgár, albán – stb. médiarendszerek. S a szovjet-kommunista modellhez tartoztak (máig tartó hatással) az ázsiai (kínai, észak-koreai, stb.) és kubai kommunista médiarendszerek is (Lázár 1988/2006).

Kékesdi-Boldog (2018: 51) szerint:

„Számos hazai kutató érvel úgy, hogy a kádári tájékoztatáspolitikai *rugalmatlan gyakorlat* volt, amely az államapparátus és az intézményi struktúra állandósága, valamint a sajtó és a nyilvános szféra tartalmi ellenőrzési módja miatt a rendszerváltozásig egységesnek tekinthető (Sükösd 2000, 2013; Hegedűs 2001, Takács 2009 – kiemelés tőlem: S.M.).

Míg a szovjet kommunista médiarendszer alapvető strukturális típusjegyei miatt a pártállami médiarendszer rendszerszinten a korszak egésze során valóban folyamatosnak tekinthető, semmiképpen nem „érveltem úgy” – és ismereteim szerint a másik két idézett szerző sem –, hogy mindez „rugalmatlan gyakorlatot” eredményezett volna (Sükösd 2000, 2013, Hegedűs 2001, Takács 2009).

Éppen ellenkezőleg: a politikai rendszer tabusított alapjait és pártállami kontrollját nem érintő témákban természetesen látunk korlátozott rugalmasságot és kisebb változásokat a létező szocializmus évtizedei során. A Rákosi-rendszer harsány, brutális propagandájánál visszafogottabb és áttételesebb a Kádár-rendszer propagandája. „Aki nincs velünk, az ellenünk van” – hirdette Rákosi. „Aki nincs ellenünk, az velünk van” – replikázott Kádár. A két jelszó szembenállása jól érzékelteti az agresszív propaganda visszahúzóódását és az apolitikus magatartás elfogadását a Kádár-rendszerben. Nem szabad azonban megfelelni az 1956-os forradalom véres szovjet leveréséről, Nagy Imre és a forradalom más vezetőinek kivégzéséről és a tömeges börtönbüntetésekről. Amikor 1962-ben Kádár nyilvánosan kiadja új jelszavát, az elítélt forradalmárok még börtönben ülnek, a kivégzettek pedig jeltelen sírban nyugszanak. A Kádár-rendszer konszolidációját követő évtizedekben fokozatosan jónéhány társadalmi és kulturális tabu is felpuhult, egyebek között az Aczél György nevével fémjelzett, három T kultúrpolitika (tűr–tilt–támogat) következtében (Révész 1997).

Ugyanígy, a pártállami médiairányítási intézményrendszer kisebb szervezeti átalakításokon is átesett. Ezek ellenére „a sajtóirányítás szervezetrendszerében nem voltak látványos változások a Kádár-korszakban – még az 1956-ot megelőző évekhez képest sem. A hatalom végig kitartott amellet az elv mellett is, hogy a tájékoztatást a párt osztatlanul irányítja” (Takács 2009: 93). „A Kádár-korszak három évtizede során a sajtóirányítás a korszak legvégéig nem adta fel a számára kijelölt alapelveket. A rendszer [...] szolgálójaként a sajtó [...] kitartott a tudatformálás – a rendszer által nyíltan vallott – szerepe mellett” (Hegedűs 2001: 45). „A vizsgált időszakban [...] a tömegkommunikáció a párt politikáját képviseli” (Fritz 1988: 23).

A Kádár-rendszer médiájának viszonylagos (a Rákosi-rendszerhez vagy más, keményvonalas kommunista rendszerekhez, például az NDK-hoz vagy Romániához viszonyított) tartalmi rugalmasságát és korlátozott szervezeti változásait ezért rendszerszinten, a szovjet-kommunista rendszer egészén belüli limitált változásként kell értékelnünk. Ennek alapján egyetértek azzal a megfogalmazással, miszerint „a magyar tájékoztatáspolitikai nem volt teljesen azonos a szovjet gyakorlattal, hanem annak speciális variánsa volt az 1980-as években” (Kékesdi-Boldog 2018: 51).

Média és cenzúra: a Népszabadság (hiányzó) Csernobil-cikkei

1986-ban, a csernobili nukleáris katasztrófa bekövetkeztekor Magyarország nem egyszerűen „szovjetbarát” ország volt (53. o.), hanem a Varsói Szerződés és a KGST tagállama, a Vörös Hadsereg által megszállt szovjet szatellitállam. Csernobil hazai recepciójának vizsgálata során megkerülhetetlen a *geopolitikai környezet* – hiszen a nukleáris katasztrófa éppen a kommunista világrendszer vezetőjét, a Nagy Testvért rázta meg. Geopolitikai környezet alatt pedig nem csak általában a hidegháborús ideológiai konfliktus, a fegyverkezési verseny és a tudományos-technikai versengés említendő (53. o.). Emellett a konkrét szovjet nyomást is tekintetbe kell venni: a szovjet szempontok és érdekek figyelembevételét, a szovjet

utasításokat és az – akár vonakodó – magyar végrehajtásukat. A szovjet nyomásgyakorlás számos vonalon érkezett: a magas szintű szovjet-magyar pártkapcsolatok mellett állambiztonsági-belügyi (KGB) és katonai összekötők útján, az együttműködés formális és informális csatornáin.

A csernobili katasztrófát sokat késve és mindvégig alapvetően cenzúrázva mutatta be a szovjet média, és ennek nyomán központi magyar kommunista pártlapként a Népszabadság is. Igazán csak egy összehasonlító vizsgálat tudná megmutatni, mennyire különböztek a nyugat- és észak-európai országok szabad médiájának tudósításai Csernobilról, szemben a szovjet, a magyar, a keletnémet, a lengyel, a csehszlovák stb. média alapvetően cenzúrázott médiatálalásával. Hipotézisként megfogalmazhatjuk, hogy az osztrák, a német, a skandináv média sokkal több, alaposabb és megbízhatóbb cikket és műsort közölt, kiemelt helyen és főműsoridőben. Feltételezhető az is, hogy nagyobb szerepet kapott a radioaktív sugárzási értékek és az egészségügyi kockázatok közérthetően elmondott szakértői bemutatása is a vasfüggöny nyugati oldalán. Az eltérés oka az, hogy a vasfüggöny két oldalán élesen eltérő politikai és médiarendszerek működtek. A szabad és társadalmi felelősséget vállaló sajtó és közszolgálati média állt szemben a pártállami propagandával és cenzúrával.

A Népszabadság idézett cikkei a szovjet blokk alapvetően cenzúrázott információs rendjébe simulnak. Mint a tanulmány is rámutat, a balesettel kapcsolatos első, rövidke hír csak 1986. április 29-én, három nappal az április 26-ai katasztrófa után jelent meg a Népszabadságban (54. o.). Az olvasó számára az alapvető tények kihámozása később is megoldhatatlan feladat maradt, nem beszélve a csernobili robbanás és pusztulás méreteiről, a szovjetunióbeli és a magyarországi sugárszennyezés mértékéről, a családokat érintő kockázatokról, egészségügyi veszélyekről. Nyolc nappal a robbanás után a Népszabadság címlapon közölte a szovjet szakértői megállapítást: „...nem történt nukleáris robbanás Csernobilban, a nyugati sajtó eltúlozza a baleset következtében kiszabadult sugárzó anyag mennyiségét” (54. o.).

A nyílt hazugság, a robbanás szovjet tagadása, a hazai állami szervezetek – a polgári védelem, a közegészségügy – szakértőinek részéről kevés, érthetetlen, összevissza kommunikációval párosult. A hazudozásból a Magyarországra is ható szovjet cenzúra erősségére, a többszintű szovjet-magyar cenzúrárendszer szívósságára kell következtetnünk. És arra az alapvető tényre: a központi magyar pártlap nem volt képes ellátni információs szerepét a magyar lakosság tájékoztatásában. Természetesen nem volt képes – tehetnénk hozzá – hiszen a kommunista médiarendszer alapvető szerepe nem a tájékoztatás, hanem a propaganda és az elhallgatás volt.

E központi tény mellett kisebb jelentőségű, hogy a kommunikációs zűrzavarból a vájtfülőek számára „a sorok között olvasva világos volt, hogy a káros radioaktív anyag hazánk légterét is elárasztotta” (56. o.). A sorok között olvasás speciális képesség volt – és legfeljebb sejtésekre adott módot, nem pótolta az alapvető tényekhez való hozzáférést. Aki valódi híreket akart, annak a Szabad Európa Rádiót, az Amerika Hangját, a BBC-t vagy más nyugati adókat kellett hallgatnia.

Mindemellett felvethető a kommunista cenzúra és az újságírók erkölcsi felelőssége is. Mit közöltek a magyar állampolgárokkal, családokkal, szülőkkel az őket és gyermekeiket fenyegető egészségügyi kockázatokról? Csernobil (majd Fukushima) nemcsak a környezeti válság és a nukleáris energia kockázatainak globális jelképe lett, hanem a lehető legkonkrétabban sok család életére hatással volt. Többek között azokéra, akik a robbanást követő hónapokban gyermeket vártak, vagy már kisgyermekük volt.

„Csernobili történetek – antropológiai sokk Magyarországon” című tanulmányában Krista M. Harper antropológus több várandós kismama és kisgyerekes szülő megrázó történetét, mély aggodalmát rögzítette magyarországi terepmunkája során (Harper 2001). Mennyire kell zárt ajtók, leeresztett redőny mögött maradni, használ-e ez a radioaktív sugárzás ellen? Ehet-e spenótot és más zöldséget vagy húst, ihat-e tehenetejet egy várandós kismama, egy csecsemő, egy óvodás vagy iskolás gyerek, vagy mindezzel megmérgezzük őket? 1986 májusa és júniusa az információhiány, a bizonytalanság és az elveszettség, a szabad szemmel láthatatlan nukleáris szennyezéstől való félelem és a rettegés hónapjait jelentette családok milliói számára a volt szovjet blokk országaiban. A szovjet-kommunista médiarendszer őket hagyta cserben, amikor nem töltötte be az informálás funkcióját – természetesen nemcsak Magyarországon, hanem a Szovjetunióban és a Varsói Szerződés többi országának cenzúrázott médiájában sem.

A cenzúra tehát kulcskérdés, kulcsfogalom a csernobili katasztrófa és következményei hiányos bemutatásában a vasfüggönytől keletre. Az idézett tanulmányban azonban a mindössze egyszer szerepel a kifejezés, akkor is a „magyar tájékoztatáspolitikai merevség – és ezzel együtt a cenzúra enyhülésére” vonatkozóan (52. o.).

Az Csernobil-esettanulmány eredményei nem látszanak alátámasztani azt a tételt, hogy a magyar „sajtóirányítás egyre rugalmasabb vált, és főként már csak retorikai szinten követte a szovjet tájékoztatáspolitikai modellt” (49.o.).

A politikai és a médiarendszer változásának dinamikája: mi hat mire?

Az idézett tanulmány ezt írja:

„A propaganda működését láthatóan egy atomkatasztrófa sem tudta teljes mértékben kizökkeníteni. A pártvezetés a Népszabadság hasábjain nem tudta megoldani ezt a válságkommunikációs kihívást ... Ugyanakkor az is látható, hogy a tájékoztatási gyakorlatban hajlandó volt *apró elmozdulásokra*, amelyeket értelmezhetünk az olvasóval való összekacsintásnak is” (58. o.).

Ezzel csak egyetérteni lehet – kivéve az összekacsintás metaforáját, ami egy atomkatasztrófa elégtelen válságkommunikációja esetén talán nem a legmegfelelőbb.

Ám ha így van, és a Népszabadság megbukott a Csernobil-kommunikáció vizsgáján, akkor nem világos, mire alapozódik a médiarendszer és a politikai rendszer változásának dinamikájára vonatkozó fejtegetés, a média változásának megtermékenyítő szerepéről:

„Amennyiben bebizonyosodik, hogy a magyar tájékoztatási gyakorlat az ideológiailag szenzitív események integrálása és az emberekben keletkező kognitív disszonancia elkerülése miatt a Kádár-korszak végére *egyre alkalmazkodóbbá vált*, érdemes lehet elgondolkodni azon, hogy lehetséges-e az, hogy *a médiarendszer változása hamarabb bekövetkezhet, mint a politikai rendszer átalakulása*. Ez a gondolat szemben áll azzal az általánosan elfogadott nézettel, hogy jellemzően a politikai rendszer változása határozza meg a médiát” (58. o. – kiemelés tőlem: S.M.).

A csernobili katasztrófa elégtelen tálalása azonban sajnós – éppen ellenkezőleg – azt mutatta, hogy a kommunista médiarendszer *cenzúrafunkciója* fontosabbnak bizonyult, mint az *informálás funkciója*. A magyar média „alkalmazkodásának” kísérlete a váratlan helyzethez elégtelennek bizonyult, a szovjet-kommunista médiarendszer normális üzemmódja nem alakult át Csernobil esetében.

Általánosságban felvethető természetesen, hogy a nyilvánosság, a tabuementes témák szférájának tágulása fokozatosan új politikai közvéleményt hozhat létre, új politikai napirend, szervezetek és szereplők kiemelkedését segítheti stb. – már a régi politikai rendszer keretein belül is. A Csernobil-kommunikáció azonban elégtelen volta miatt véleményem szerint éppen nem ebbe a sorba illeszkedik. Ezzel szemben alapvetően a Varsói Szerződés keretei között a Szovjetunióknak alárendelt magyar politikai és médiarendszer *kemény, átléphetetlen határaitra* mutat példát.

Ettől függetlenül nagyon termékeny kérdés a politikai és a médiarendszer változási dinamikájának felvetése: mi hat mire? Úgy gondolom, az 1945 és 2010 közötti összes hazai rendszerváltás esetében a politikai rendszer változása volt az elsődleges, s ezt követte a média rendszerszintű változása. Így volt ez a Rákosi-hatalomátvétel (1948), az 1956-os forradalom, a kádári hatalmi restauráció (1956 novembere), a demokratikus rendszerváltás (1990), majd az Orbán-rendszer megalapítása (2010) után. Az egyetlen részleges kivétel alighanem az 1988–1990-es átmeneti időszak, a média felszabadulása és demokratizálódásának kezdete. Itt joggal felvethető a demokratizálódó médiarendszer számos hatásának kérdése az új demokratikus politikai rendszer kialakulására nézve. Stabil demokratikus médiarendszer azonban ezekben az átmeneti években még nem, csak az 1990-es rendszerváltás után jött létre. Mindez persze részletesebb elemzést igényel.

Csernobiltól Paksig: közvélemény, nukleáris diskurzusok, kockázati kommunikáció

Csernobil több szempontból sem a befejezett, lezárt múlt kérdése. Konkrétan a felrobbant ukrainai reaktorblokkot fedő betonszarkofág alatt ma is 200 tonna olvadt, súlyosan radioaktív szennyezőanyag található, amelynek eltávolítására belátható időn belül nincs esély (Euronews 2016). Ugyanakkor az atomkatasztrófa cenzúrázása, tabusítása máig ható következményekkel járt a magyar közvélemény, a hazai nukleáris diskurzusok szempontjából is.

A csernobili katasztrófa idején Magyarországon már néhány éve üzemelt a szintén szovjet technológiával épített Paksi Atomerőmű első két reaktorblokkja, majd ezt két újabb blokk üzembe helyezése követte. (A első paksi blokk 1983-ban, a második 1984-ben, a harmadik Csernobil után 1986-ban, majd a negyedik 1987-ben kezdett működni.) Mind a négy paksi blokk üzembe helyezése a Kádár-korszakban történt, tehát a nukleáris kockázatokról szóló érdemi, demokratikus vita nélkül. Ez azt jelenti, hogy az egypártrendszerben a magyar társadalomnak nem volt módja a nukleáris energia bevezetése mellett és ellen szóló érvek nyilvános, alapos, demokratikus megvitatására.

Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az újabb paksi bővítés előtti közvélemény-kutatások tanúsága szerint a magyar társadalom „alulinformálnak tekintette magát” nukleáris kérdésekben még a 2009–2013 közötti közvélemény-kutatások tanúsága szerint is (Sarlós 2015a). Az atomenergia-termelés bővítésének kérdése „a kérdés bonyolultsága miatt elriasztóan hat az érdeklődésre és egy esetleges népszavazás támogatottságára” (Sarlós 2015a: 36.). A magyar társadalom

„...meglehetősen bizonytalan, megosztott és érdektelen volt a paksi bővítést illetően. [...] A bővítés ügyének személyes vonatkozásait az emberek nem tartották lényegesnek. Mindennek eredményeként a kockázat- és előnytudatosság alacsony szintje állapítható meg. [...] A válaszadók többsége nem lát összefüggést az atomenergia ügye és saját életének alakulása között és az atomenergia termelés bővítésének kérdését annak összetettsége miatt a szakértőkre bízta. [...] Mindazonáltal a társadalomnak létezik egy kisebb hányada, amely szeretne a folyamat részese lenne, hozzájutni a szükséges információhoz és véleményt nyilvánítani egy esetleges népszavazáson. A valós ismeretek és az érdeklődés közötti szakadék további kommunikáció szükségességét jelzi” (Sarlós 2015a: 36).

Mindmáig a nyolcvanas években üzembe helyezett négy reaktorblokk üzemel Pakson. 2014-ben azonban Orbán Viktor miniszterelnök és Vlagyimir Putyin orosz elnök a Paksi Atomerőmű további bővítéséről megállapodott meg. A két új reaktorblokk megépítésével tender nélkül az orosz Roszatomot bízták meg.

Ami a nukleáris kockázatok nyilvános vitáját illeti, a (politikailag belföldön és nemzetközileg is erősen vitatott) bővítés budapesti 2014-es parlamenti vitájában a Fidesz-kormány kizárólag pozitív érveket említett meg: szám szerint 13 érvet. A parlamenti vitában a kormány képviselői egyáltalán nem foglalkoztak semmilyen kockázattal, nem említettek egy kockázatot sem (Sarlós 2015b: 107). A kockázatok pedig jócskán jelen vannak Pakson: az atomerőművekben rendszeresen jelentkező üzemzavaroktól és balesetektől kezdve a kiégett nukleáris fűtőelemek elhelyezésének problémáján át azokig a kockázatokig, amelyeket az atomerőmű hűtővizét szolgáltató Duna alacsony nyári vízállása okoz. (Index 2018) Az egyoldalú, propagandisztikus kormányzati tálalás nem sok jót ígér a demokratikus kockázati kommunikáció esélyei számára az Orbán-rendszerben.

S vajon hogyan kommunikálna mindennek fényében a NER pártállami médiarendszere egy paksi üzemzavart vagy balesetet? A csernobili katasztrófa esetében a pártállami média propaganda- és cenzúrafunkciója felülírta az információközlési funkciót. Nyitott kérdés, hogy az internet korszakában a mai pártállami média miként reagálna.

Irodalom

- Euronews (2016): Modern védőburkot kapott a csernobili szarkofág. <https://hu.euronews.com/2016/11/28/modern-vedoburkot-kapott-a-csernobili-szarkofag> (letöltés: 2019. II. 2.).
- Fritz Tamás (1988): AZ MSZMP és a tömegkommunikáció. *Jel-Kép*, 3. sz., 21–27. o.
- Index (2018): Soha nem volt ilyen alacsony a Duna vízállása. https://index.hu/belfold/2018/10/16/soha_ilyen_alacsony_nem_volt_a_duna_vizallasa/ (letöltés: 2019. II. 2.).
- Kékesdi-Boldog Dalma (2018): Az 1980-as évekbeli magyar tájékoztatáspolitikai egy rendkívüli esemény tükrében: A csernobili atomkatasztrófa a Népszabadságban. *Médiakutató*, nyár, 49–60. o.
- Harper, Krista (2001): Chernobyl Stories and Anthropological Shock in Hungary. *Anthropological Quarterly*, no. 74, pp. 114–123.
- Hegedűs István (2001): Sajtó és irányítás a Kádár-korszak végén. *Médiakutató*, tavasz, 45–60. o.
- Lázár Guy (1988/2006): A szocialista nyilvánosság történetének alapvonala. *Médiakutató*, tavasz, 23–34. o.
- Révész Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Budapest: Sík Kiadó.
- Siebert, Fredrick S., Theodore Peterson & Wilbur Schramm (1956): *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility, and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press.
- Sarlós Gábor (2015a): A közvéleménykutatások szerepe a magyarországi atomenergia diskurzus alakításában. *Jel-Kép*, tavasz, 21–38. o.
- Sarlós, Gábor (2015b): Risk perception and political alienism: Political discourse on the future of nuclear energy in Hungary. *Central European Journal of Communication*, vol 8, no 1, pp. 93–111.
- Sükösd, Miklós (2000): Democratic Transformation and the Mass Media in Hungary: From Stalinism to Democratic Consolidation. In: Richard Gunther & Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media. A Comparative Perspective*, pp. 122–164. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sükösd Miklós (2013): A szamizdat mint tiposzféra. Földalatti nyomtatási kultúra és független politikai kommunikáció a volt szocialista országokban. *Médiakutató*, nyár, 7–26. o.
- Takács Róbert (2009): A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató*, ősz, 93–116. o.

Sükösd Miklós médiakutató, politológus, szociológus, a Koppenhágai Egyetem Média és Kommunikáció Tanszékének docense. Kutatási területei a posztkommunista média (Közép- és Kelet-Európában, Oroszországban és Kínában), valamint a környezeti kommunikáció, média és fenntarthatóság. Legutóbbi könyve: Valcke P., M. Sükösd and R. Picard (eds.). *Media Pluralism and Diversity: Concepts, Risks and Global Trends* (Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2015). Legutóbbi írása a *Médiakutató*-ban: „Buddhizmus a médiában. Az amerikai, a brit és az angol nyelvű kínai újságok értelmezési keretei” (2017. tavasz–nyár).